

Maria Sroczyńska-Tomczyk

Studencka podkultura w Kielcach (w świetle prac magisterskich)

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 3, 63-74

1989

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Sroczyńska-Tomczyk

STUDENCKA PODKULTURA W KIELCACH
(w świetle prac magisterskich studentów WSP)

Zbiorowość studencką, podobnie jak i inne zbiorowości, wyodrębnić można, biorąc pod uwagę różnice społeczne zarówno istniejące obiektywnie (w zakresie pracy, własności, bogactwa, udziału we władzy), jak i w świadomości ludzi. Uwzględniamy więc poziom konsumpcji, czyli stopień realizacji interesów i potrzeb o charakterze oświatowym, rekreacyjnym, zdrowotnym, mieszkaniowym, prestiż zajęć o charakterze zawodowym oraz kulturę życia codziennego¹.

Uzyskanie wyższego wykształcenia jest jednym z mierników społecznego i kulturalnego awansu. Kategoria wyższego wykształcenia odnosi się do przemian w strukturze świadomości, oznacza zatem przyswojenie sobie pewnego systemu wartości, przyjęcie określonego układu odniesienia, będącego podstawą do formułowania klasyfikacji otoczenia, reprezentowania stylu życia właściwego grupie będącej miejscem awansu². Zbiorowość studencka z jednej strony pozostaje integralnie związana z całym społeczeństwem, z racji zajmowania „przejściowego” miejsca w jego strukturze, relacji wewnątrzrodzinnych, obowiązków i aspiracji obywatelskich, wpływu instytucji publicznych. Jednocześnie posiada cechy warażnie ją wyodrębniające, wyrażające się w hierarchii wartości moralno-obyczajowych, strukturze czasu wolnego, preferencjach estetycznych i wzorach życia towarzyskiego.

Badania nad podkulturą studencką prowadzono w różnych ośrodkach akademickich kraju³. W zbiorach archiwalnych kieleckiej WSP znajdują się 42 prace magisterskie, podejmujące problemy środowiska lokalnego. Część z nich posługuje się kryterium instytucjonalnym, podkreślającym rolę szkoły wyższej w kształtowaniu postaw światopoglądowych, społecznych i intelektualnych studentów - kandydatów do pracy pedagogicznej w placówkach oświatowych⁴. Inna grupa prac ujawnia rysy kultury życia co-

dziennego badanej populacji (wzory obyczajowe i sposób uczestnictwa w kulturze)⁵. Zastosowany w opracowaniach powstałych w latach 1978-1984 schemat postępowania badawczego wykorzystuje metodę sondażu diagnostycznego i właściwe jej techniki. Z ujęciem ankietowo-kwantytatywnym łączy się w poszczególnych przypadkach analiza wypowiedzi uzyskanych od respondentów w trakcie wywiadu kwestionariuszowego.

Wśród badanych studentów Kielc (WSP i Politechniki Świętokrzyskiej) najliczniej są reprezentowani studenci Wydziału Pedagogicznego. Dyktuje to pewną ostrożność w ocenie nasuwających się uogólnień, dotyczących badanej zbiorowości. Silny akcent położono na pierwszy i ostatni rok studiów, ze względu na możliwość przeprowadzenia analizy porównawczej.

Niniejszy artykuł, ze względu na ograniczenia podyktowane formą publikacji oraz rozległością problematyki, koncentruje się na wybranych zagadnieniach studenckiej podkultury: wzorach moralno-obyczajowych oraz sposobach recepcji treści kultury. Na analizę recepcji treści kultury składają się pewne przyjęte przez autorkę schematy pojęciowe i sposoby klasyfikacji zachowań kulturalnych, określone przez koncepcje: A. Kłosowskiej (poziomy kultury)⁶, Z. Bokszańskiego (otoczenie kulturalne)⁷, czy A. Tyszkii⁸ (zaczerpnięte z prac S. Ossowskiego), kategorie opisu motywacji uczestnictwa w kulturze, w podziale na „relaks” i „naszę”.

Statystyczny obraz zbiorowości, prezentowany w pracach magisterskich, ujawnia zdecydowaną przewagę kobiet (90%, wiek 19 - 24 lata) o podobnej sytuacji materialnej, pochodzących z miast liczących od 20 do 50 tys. mieszkańców. Dominują respondentki pochodzenia robotniczego i inteligenckiego (różnice w proporcjach występują na poszczególnych latach studiów)⁹. Uzyskane informacje wskazują, że: 20% studentów osiąga b. dobre wyniki w nauce, 52% - dobre, 25% - dostateczne.

Badania empiryczne prowadzone na terenie kraju, ujawniły, że młodzież szkół wyższych hołduje stabilnemu życiu, skoncentrowanemu na szczęściu rodzinnym, ugruntowywanym za pomocą środków aprobowanych społecznie (praca). Wysoką rangę uzyskują równocześnie takie wartości, jak rozwój własnej osobowości i zdobywanie szacunku innych ludzi. W poszczególnych środowiskach stu-

denckich mogą wystąpić odrębności we wzorach kulturowych, połączone z przesunięciem się akcentów z jednych wartości na drugie¹⁰. W opiniach ankietowanych, wśród najważniejszych kategorii etycznych wymieniane są: dążenie do szczęścia ogółu oraz praca (76,9% słuchaczy I roku studiów i 66,7% - IV roku).

Podstawowym kryterium oceny drugiego człowieka są jego cechy indywidualne oraz stosunek do innych ludzi. Jedynie niewielki procent uznaje poziom wykształcenia i poglądy religijne za cechy decydujące o wartości człowieka (ogół badanych nie przywiązuje wagi do zamożności, pochodzenia społecznego i narodowości). Pojęcie godności - jako wartości, funkcjonujące w świadomości młodzieży akademickiej, nie jest wolne od pewnych niekonsekwencji¹¹. Wśród studentów IV roku 46% ujawnia możliwość odejścia od własnych przekonań dla doraźnych korzyści osobistych. Podobnie praktycystyczno-utilitytarne elementy postaw przejawiają się w wyższej ocenie ludzi zaradnych, sprytnych, niż nie umiejących zabiegać o swoją korzyść, ale uczciwych i pracowitych. O niespójności w postawach społeczno-moralnych świadczą także deklaracje - z jednej strony 85,2% badanych uznaje obowiązek doskonalenia intelektualnego w okresie studiów (w tym przygotowywania się do zajęć dydaktycznych na uczelni), z drugiej zaś blisko połowa ujawnia swój niechętny stosunek do uczestnictwa w wykładach.

W strukturze wyboru celów zapewniających sens życia wysoko ceni się znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie, poczucie, że jest się przydatnym i potrzebnym. Studia - zdaniem respondentów, mają zapewnić osiągnięcie uznania ze strony otoczenia, wysokie kwalifikacje zawodowe.

Wartości afiliacyjne rysują się wyraźnie w rodzinno-stabilizacyjnym ideale życia. Głównymi motywami zawarcia związku małżeńskiego powinna być miłość i przyjaźń, przy czym 70% młodzieży opowiada się za wiernością. Życie seksualne jest osobistą sprawą każdego człowieka, 85,3% badanych wyraża pozytywny stosunek do osoby, która akceptuje przedmałżeńską wstrzemięźliwość seksualną. Z pozytywnym oddźwiękiem spotyka się matka wychowująca nieślubne dziecko. Deklaracje te wskazują na powściągliwość w ferowaniu sądów jednostronnych. Postulat tolerancji obejmuje sferę rozwodów. Za uzasadnione ich przyczyny uważa się:

znęcanie nad współmałżonkiem i dziećmi, niewierność małżeńską i alkoholizm, a także niezgodność charakterów i brak wspólnych zainteresowań. Najczęstszym źródłem konfliktów małżeńskich jest, zdaniem studentów, brak wyrozumiałości, ingerencja osób trzecich, zmęczenie, celowa nieustępliwość, zdenerwowanie¹². Zjawisko zakładania rodziny wśród młodzieży akademickiej dotyczy więcej niż 10% populacji. Ustalono korelację między stanem cywilnym a efektywnością normatywną studiów, negatywną w wyżej wymienionym przypadku¹³. W opiniach ankietowanych najważniejsza rola w teoretycznym przygotowaniu do życia w rodzinie przypada środkom masowego przekazu i rozmowom z rodzicami. Większość przypisuje wychowaniu religijnemu pozytywną funkcję w kształtowaniu właściwych postaw moralnych. Szkoła jako instytucja znalazła się w tym procesie dopiero na czwartym miejscu. Wysoko ceni się wartości perfekcjonistyczne, związane z rozwojem własnej osobowości¹⁴. Wzory tych zachowań czerpane są ze środowiska studenckiego i z rodziny (jednak aż 82,5% studentów IV roku nie potrafi wymienić żadnej pomocnej w tym zakresie lektury).

Młodzież akademicka dostrzega wady i schorzenia społeczne w układach międzyludzkich, które nie zawsze są kształtowane przez czynniki moralne. Częściej cechuje je obojętność, neutralność uczuciowa, a nawet nieuczciwość i zakłamanie (demoralizacja sfery życia publicznego). Wśród nieprawidłowości występujących w zakresie współdziałania kadry naukowej ze studentami wymienia się: brak kompleksowej analizy sytuacji i problemów studenta, nieprawidłowy przepływ informacji, 12,8% badanych wskazuje na potrzebę respektowania zasady partnerstwa i wspólnego podejmowania decyzji. Moralny autorytet pracownika nauki kształtują w kolejności takie czynniki, jak: wiedza naukowa, postępowanie w stosunku do studentów, inteligencja i kultura osobista, umiejętność rozwiązywania ludzkich problemów, sprawiedliwość i uczciwość, zaangażowanie społeczne, konsekwencja w postępowaniu¹⁵.

Przekonanie o częściowej zmianie poglądów w dziedzinie kultury współżycia w okresie studiów zgłasza 55,6% respondentów (wzrost tolerancji i poszanowania indywidualności drugiego człowieka)¹⁶.

Modyfikacjom podlega także światopogląd młodzieży akademickiej, który prezentuje się jako kategoria dynamiczna. Pobyt w szkole wyższej sprzyja wzrostowi wiedzy światopoglądowej. Następuje osłabienie religijności - podczas gdy na pierwszym roku studiów 42% uważa się za praktykujących systematycznie, na pozostałych latach dominuje kategoria praktykujących niesystematycznie.

W czasie kolejnych lat studiów słabnie przywiązanie do tradycyjnych form kultu wyniesionych ze środowiska rodzinnego¹⁷. W świetle ankiety i wywiadów najbardziej cenione są wzory obyczajowe związane ze świętami Bożego Narodzenia, Wielkanocy i Nowego Roku. Świętom tym towarzyszą: uroczysty nastrój, przeżycia religijne, atmosfera relaksu, nasilone kontakty towarzyskie, obfitość posiłków. Stwierdzono mały stopień zależności kultury obyczajowej współczesnej rodziny od pochodzenia społecznego. Silne korelacje zaobserwowano jedynie w obrębie struktury rodziny, stylu życia, rozległości stosunków towarzyskich oraz we wzorach spożywania posiłków¹⁸.

Rozważając problemy partycypacji młodzieży akademickiej w kulturze, należy zwrócić uwagę na jej stosunek do treści i wartości kultury przejawiany w działaniach i zachowaniach¹⁹. Większość sondażowych opracowań koncentruje się na odbiorze treści przekazywanych do środowiska studenckiego przez instytucje ponadlokalnej sieci upowszechniania kultury oraz środki masowego komunikowania. Wspomniane badania dostarczając interesującego materiału w zakresie preferencji i upodobań, często pomijają jednak czynniki warunkujące sposób uczestnictwa w kulturze. Podsumowując wyniki analiz należy stwierdzić, że aktywność ta nie jest uzależniona od osiągnięć w nauce, sytuacji materialnej, płci, a także roku studiów²⁰. Studenci spoza Kielc - mieszkańcy domów studenta prezentują znaczną jednolitość poglądów. Podobieństwa te kształtują się bądź na skutek interakcyjnych zależności, pewnej samowystarczalności towarzyskiej, bądź są konsekwencją wspólnych warunków bytu, podobnego sposobu zaspokajania potrzeb. W ich świadomości istnieje poczucie przynależności do społeczności akademika i odrębności od tych, którzy mieszkają poza nim. Aż 55% ankietowanych mieszkańców DS spędza swój wolny czas na jego terenie, poświęcając się lekturze książek i czasopism nie objętych programem studiów (75%),

spotkaniom ze współmieszkańcami (rozmowy, plotkowanie, dyskusje - 52%), czynnościom porządkowym (27% - same kobiety), słuchaniu muzyki (24%), rozmyślaniom (11%)²¹. Zainteresowania kulturalne młodzieży mieszkającej stale w Kielcach są bardziej różnorodne²².

Uzasadnionym kryterium, określającym potrzeby i aspiracje kulturalne studentów, jest zakres i poziom dowolnie i spontanicznie wybieranych przez nich środków przekazu. W czasie wolnym, pozostającym do dyspozycji po uwzględnieniu zajęć obowiązkowych, samodzielnej nauki i dojazdów (1 - 3 g. na dobę), dominują zajęcia o charakterze konsumpcyjnym - czytanie gazet i czasopism, słuchanie wybranych audycji radiowych i oglądanie wybranych programów telewizyjnych. Tylko 87% ogółu badanych sięga po książkę nie związaną ze studiami przynajmniej raz w tygodniu. Tak zwane „bliskie” rodzaje literatury wyznaczają przede wszystkim gatunki charakterystyczne dla masowej produkcji wydawniczej typu rozrywkowego, operujące przystępną dla szerokiej publiczności konwencją. Lektura prasy codziennej jest w środowisku studenckim zjawiskiem niemal powszechnym. Do tzw. „obcych” elementów w tym zakresie należą jedynie pisma zaliczane do grupy zawodowych i specjalistycznych. Duży odsetek osób cechuje się czytelnictwem nieselektywnym. Obok popularnych magazynów ilustrowanych i kobiecych występują artykuły polityczne i ekonomiczne, artykuły o literaturze i sztuce oraz wiadomości sportowe. Analiza deklarowanych wzorów zachowań wskazuje, że zainteresowania prasą traktowane są przez młodzież akademicką jako jeden z atrybutów studenckiego „stylu bycia”²³. Treści preferowane w prasie nie mają analogicznego odniesienia w strukturze recepcji programu TV czy radiowego.

Dominującym momentem w upodobaniach badanej zbiorowości są motywy relaksowe. Mężczyźni są większymi kinomanami i częściej uczestniczą w koncertach muzycznych niż kobiety, ale jedynie niewielka część studentów ceni film jako gałąź sztuki. Z badań wynika, że 64,1% respondentów chodzi do kina przynajmniej raz w miesiącu. Znacznie gorzej przedstawia się kontakt analizowanej zbiorowości z wyższym poziomem kultury, wyróżnionym zgodnie z przyjętym przez A. Kłoskowską kryterium instytucjonalnym. Informacje zawarte w pracach sugerują, że 27% kobiet i 38,6%

mężczyzn nie chodzi do teatru. „Dalekim” elementem otoczenia kulturowego wydają się być koncerty w filharmonii (aż 48,5% deklaruje absencję koncertową). Do stosunkowo rzadkich form aktywności kulturalnej należą kontakty z muzeum i galeriami sztuki, 61% respondentów nie interesuje się malarstwem, motywując to brakiem elementarnej wiedzy o przedmiocie. Imprezy w ramach organizacji studenckich wybiera 35,2% badanych, ze względu na ciekawy program i wysoki poziom artystyczny²⁴. Do popularnych form spędzania czasu należą: bezczynne leżenie (28% kobiet i 63,6% mężczyzn), spotkania bez określonego celu (zwierzenia i rozmowy), udział w prywatkach i dyskotekach. Wzór wypoczynku biernego jest najmniej popularny wśród studentów III roku. Powszechną formę rekreacji stanowią spacery, szczególnie w dni wolne od zajęć na uczelni²⁵. Jedyne 20,7% studentów poświęca swój wolny czas na uprawianie sportu, 10,7% na turystykę i krajoznawstwo, podobny procent działa społecznie w organizacjach i pracuje w kołach naukowych. Najmniej osób (3,2%) rozwija własne zainteresowania hobbystyczne nie wynikające z programu studiów²⁶. Na 30% - 50% studentów zrzeszonych w organizacjach uczelnianych wielu ogranicza swoją działalność do figurowania na liście członków. Na pierwszym i ostatnim roku studiów odpowiednio 12,9% i 13,3% uczestniczy w wydarzeniach kulturalnych inspirowanych przez Kościół²⁷.

Podsumowując wyniki badań ankietowych należy stwierdzić, że w zbiorowości studentów WSP w Kielcach istnieją zróżnicowane style uczestnictwa w kulturze, choć dominuje motywacja relaksowa oraz bierne wykorzystanie czasu wolnego (wzór ludyczno - towarzyski)²⁸. Aktywność zdeterminowana jest w znacznej mierze przez indywidualne możliwości oraz przez potrzeby i preferencje jednostek, Rzadko spotyka się postawy innowacyjne i twórcze. Najczęściej powielane zostają stereotypowe zajęcia, których wzory czerpane są z domu rodzinnego, ze środków masowego przekazu czy z lokalnego środowiska akademickiego. Spędzanie czasu wolnego grupowo, z sympatią i przyjaciółmi jest formą jednako popularną wśród studentów wszystkich lat. Ważnym elementem stylu życia wydaje się być korzystanie z prasy (funkcja informacyjna), radia i telewizji (funkcja rozrywkowa). Powszechnym rodzajem aktywności pozostaje czytanie książek nie związanych

z programem studiów, oglądanie filmów oraz dyskusje w szerszym gronie, poświęcone dziedzinom interesującym respondenta. Małym zainteresowaniem w omawianej zbiorowości cieszą się natomiast koncerty w filharmonii, wystawy malarstwa, grafiki i fotografii. Studia wyższe, jeśli traktujemy je jako całość wzajemnych oddziaływań uczelni, wraz z przynależnymi jej instytucjami różnego typu oraz grupami nieformalnymi istniejącymi w środowisku uczelnianym, mają niewątpliwie istotny wpływ na zakres i charakter uczestnictwa w kulturze. Okres studiów rozbudził zdaniem respondentów zainteresowania psychologią, muzyką jazzową, sztuką i polityką. Źródłem inspiracji udziału w kulturze są zdaniem studentów potrzeby poznawcze oraz wyrównanie braków wytworzonych przez środowisko rodzinne i społeczność lokalną. Większość osób ankietowanych (75%) deklaruje potrzebę częstszego kontaktu z wyższym poziomem kultury oraz bardziej racjonalnego wykorzystania czasu wolnego. Wskazuje to na poczucie nieadekwatności kulturalnej, będącej funkcją uznawanego w danym środowisku systemu wartości. Poczucie to wyraża dystans dzielący sferę zinternalizowanych powinności od sfery wzorów zachowań²⁹.

Warto podkreślić, że istotną cechą studenckiej podkultury jest hierarchia wartości społeczno-moralnych, akcentująca osiągnięcie szczęścia rodzinnego, przyjaźni, uznania w otoczeniu i prowadzenie życia pełnego przygód. Poglądy młodzieży szkół wyższych (respondentkami były głównie kobiety - studentki WSP), choć niewolne od niekonsekwencji, podkreślają znaczenie zasady wzajemnej pomocy i życzliwości, umiejętności współdziałania i tolerancji wobec postępowania innych.

W świetle badań zawartych w pracach magisterskich, środowisko studentów Kielc, mimo pewnych dających się zaobserwować prawidłowości statystycznych czy trendów rozwojowych, prezentuje zróżnicowany poziom zdolności, aspiracji, zainteresowań, stylów pracy i uspołecznienia. Odczuwa się potrzebę zwiększonego udziału szkoły wyższej i towarzyszących instytucji w kształtowaniu studenckiej podkultury, zwłaszcza wzorów spędzania czasu wolnego. Młodzież, jako obiekt badań, podlega ustawicznym, a ostatnio bardzo intensywnym przemianom. Opinie o młodzieży akademickiej uznane dzisiaj za słuszne, mogą za kilka lat odbiegać

częściowo od prawdy. Istnieje potrzeba powtarzania badań uprzednio prowadzonych, a także konieczność uwzględniania nowej problematyki, dotychczas nie podejmowanej w badaniach empirycznych. Pozwala to na uzyskanie maksymalnej liczby punktów odniesienia dla określenia rzeczywistej „trajektorii” życia społeczno-moralnego i kulturalnego studentów.

P r z y p i s y

- 1 Por. A. T y s z k a, Uczestnictwo w kulturze. O różnorodności stylów życia, Warszawa 1971; także M. C z e r w i ń s k i, Profile kultury, Warszawa 1980.
- 2 J. C h a łą s i ń s k i, Drogi awansu społecznego, Poznań 1931, s. 9; również Z. B o k s z a ń s k a, Młodzi robotnicy a awans kulturalny, Warszawa 1976, s. 115-116.
- 3 Warto przypomnieć badania nad światopoglądem a postawami społecznymi studentów: S. Nowaka i A. Pawałczyńskiej, publikowane w latach sześćdziesiątych w „Przeglądzie Kulturalnym”, „Argumentach”, „Studiach Socjologicznych”, pracę zbiorową pod red. S. Nowaka: Studenci Warszawy, Warszawa 1965 oraz najnowsze doniesienia zawarte m.in. w pracach: F. Adamskiego, I. Nowak, C. Babińskiego, E. Wnuk-Lipińskiej, S. Packa, S. Marczuka i D. Markowskiego; także J. Mariańskiego.
- 4 Por. prace magisterskie powstałe w latach 1978-1984 na Wydziale Pedagogicznym WSP w Kielcach; autorzy: W. Puchalska, H. Wronska, E. Kabała, H. Gałka, J. Lotysz, M. Ogórek, W. Słodnicka, W. Scisłowski, S. Leśniak, A. Kwaterska, A. Płonka, K. Darlik.
- 5 Por. prace magisterskie powstałe w latach 1978-1984 na Wydziale Pedagogicznym WSP w Kielcach; autorzy: W. Tusińska-Tuzimek, L. Barszczewska, J. Zdanowska, A. Grochowski, J. Dziurzyński, T. Wróbel, J. Rzeźnik, G. Wawrzycka, M. Cieślak, G. Chyb, S. Kwietniewski, J. Chmielewska, A. Szczerba, A. Kuszevska, J. Grabowska, E. Janaszek, W. Piotrowska, A. Jankowska, Z. Grzybowski, W. Herman, R. Słoka, Z. Drabczyk, E. Turska, A. Błachut, E. Trafiałek, A. Giermakowska, J. Augustyńska, Z. Kuś.
- 6 Zdaniem A. K ł o s k o w s k i e j (Homogenizacja kultury masowej a poziomy kultury, w: Kultura masowa, Warszawa 1980), wystarczy wyodrębnić kulturę wyższego i niższego poziomu poprzez odwołanie się do instytucjonalnych form organizacji kultury. Być może, obok tego kryterium należy uwzględnić także inne, mające swoje uzasadnienia, jak sugeruje K. Żygulski, w opinii społecznej. Nie muszą być one adekwatne względem hierarchii konstruowanej przez profesjonalistów. Płodne poznawczo byłoby zastosowanie kryterium wyodrębnienia społecznych

- obiegów literatury S. Żółkiewskiego (por. Kultura. Semiotyka literacka, Warszawa 1979), które z pewnymi modyfikacjami można by odnieść także i do innych sfer kultury symbolicznej.
- 7 Charakteryzując recepcję treści kulturalnych, Z. Bokszanski (Młodzi robotnicy a awans kulturalny, Warszawa 1976) wprowadza podział na „bliskie” i „obce” elementy kultury. Wyznaczają one motywy wzorów zachowań kulturalnych i mogą być opisywane na podstawie pytań o rodzaj „lubianych i nielubianych treści”.
 - 8 A. Tysocka, Uczestnictwo w kulturze, wyróżnia motywację relaksową i ascetyczną (wymagającą wysiłku intelektualnego i refleksu).
 - 9 Por. np. W. Herman, Potrzeby i aspiracje kulturalne a aktywność kulturalna studentów, praca magisterska, WSP Kielce 1978, maszyn. (47,8% pochodzenie robotnicze, 36,7% inteligentkie, 15,5% chłopskie), także W. Tuszyńska-Tuzimek, Trwałość i dynamika kształtowania postaw światopoglądowych młodzieży akademickiej, na przykładzie studentów Wydziału Pedagogicznego WSP w Kielcach, pr. magist., WSP Kielce 1980, maszyn. (51% poch. robotnicze, 32% inteligentkie, 17% chłopskie). Por. uwagi S. Nowaka, Metody wnioskowania statystycznego z próby losowej o populacji, w: Metodologia badań społecznych, Warszawa 1985.
 - 10 Por. J. Mariński, Postawy społeczno-moralne młodzieży płockiej, Płock 1984.
 - 11 A. Szczereba, Wzór postawy moralnej studenta a rzeczywistość, pr. magist., WSP Kielce 1977, maszyn.; A. Janekowska, Współczesne problemy moralno-obyczajowe w opinii młodzieży, na przykładzie studentów pedagogiki WSP w Kielcach, pr. magist., WSP Kielce 1980, maszyn.
 - 12 W. Piotrowska, Źródła konfliktów wśród młodych małżeństw oraz perspektywa ich przewycięzania, pr. magist., WSP Kielce 1980, maszyn.
 - 13 Z. Grzybowski, Stan cywilny studenta a efektywność normatywna studiów - wybrane problemy funkcjonowania małżeństw studenckich środowiska WSP w Kielcach, pr. magist., WSP Kielce 1981, maszyn.
 - 14 J. Mariński, Postawy społeczno-moralne, zwraca uwagę, że mimo różnic w poszczególnych środowiskach studenckich, w badaniach nad systemem wartości wyłaniają się interesujące tendencje podstawowe. „Drabiny” wartości wskazują zgodność co do górnych i dolnych przedziałów. Najniższej sytuacji się wartości prestiżowe związane z pełnieniem funkcji kierowniczych i społeczno-politycznych. Wartości materialno-konsumpcyjne zajmują miejsce pośrednie.
 - 15 A. Kuszevska, Kultura współdziałania pracowników

- naukowych ze studentami w rozwiązywaniu wybranych problemów dydaktyczno-wychowawczych, pr. magist., WSP Kielce 1980, maszyn.
- 16 E. J a n a s z e k, Zmiana poglądów studentów na problemy kultury współżycia w okresie studiów, pr. magist., WSP Kielce 1978, maszyn.; także I. C h m i e l e w s k a, Kształtowanie się kultury współżycia w DS WSP i PŚw. w Kielcach, pr. magist., WSP Kielce 1978, maszyn.
 - 17 Por. W. T u s i ń s k a - T u z i m e k, Trwałość i dynamika; L. B a r s z c z e w s k a, Postawy wobec religii studentów WSP w Kielcach, pr. magist., WSP Kielce 1981, maszyn.
 - 18 M. P u s t u ł a, Kultura obyczajowa rodziny współczesnej, pr. magist., WSP Kielce 1984, maszyn.
 - 19 A. W o j c i e c h o w s k a, Położenie materialne i uczestnictwo w kulturze a struktura społeczna, Wrocław 1977, proponuje trzy typy poziomów uczestnictwa w kulturze: purystyczny w rozumieniu H. Wilensky'ego, zhomogenizowany (łączy treści różnego poziomu) i elementarny (ograniczony wyłącznie do treści najniższego poziomu).
 - 20 Por. R. S ł o k a, Problemy życia kulturalnego. W przypadku zbiorowości mieszkańców DS, daje się zauważyć brak wpływu pochodzenia terytorialnego na uczestnictwo w życiu kulturalnym; także E. T r a f i a ł e k, Uwarunkowania uczestnictwa kulturalnego studentów (pr. magist., WSP Kielce 1978, maszyn.
 - 21 Por. Z. K u ś, Dom Studencki - zbiorowość czy wspólnota mieszkańców, pr. magist., WSP Kielce 1984, maszyn.
 - 22 W. H e r m a n, Potrzeby i aspiracje kulturalne a aktywność kulturalna studentów, pr. magist., WSP Kielce 1978, maszyn.; także I. C h m i e l e w s k a, Kształtowanie się kultury współżycia.
 - 23 W. H e r m a n, Potrzeby i aspiracje.
 - 24 R. S ł o k a, Problemy życia kulturalnego.
 - 25 B. L u ś c i ń s k a, Kultura czasu wolnego młodzieży w środowisku akademickim, pr. magist., WSP Kielce 1987, maszyn.
 - 26 W. H e r m a n, Potrzeby i aspiracje, oraz Z. D r a b c z y k Czas wolny studentów WSP w Kielcach, pr. magist., WSP Kielce 1977, maszyn.; J. D z i u r z y ń s k i, Postawy studentów wobec wychowania fizycznego i sportu, pr. magist., Kielce 1977, maszyn.
 - 27 B. L u ś c i ń s k a, Kultura czasu wolnego.
 - 28 Por. tamże oraz B. A d a m c z y k, Adaptacja studentów do wymagań uczelni i środowiska studenckiego. Rozprawa doktorska,

Kielce WSN 1972; W. Świątkiewicz, Zróżnicowanie społeczne a uczestnictwo w kulturze, Katowice 1984, zwraca uwagę na powiązania, jakie zachodzą między „bliskimi” elementami otoczenia kulturowego (popularny poziom obiegu treści) i uczestnictwem relaksowym oraz między „obcymi” elementami (wyższy poziom obiegu treści kulturowych) i uczestnictwem ascetycznym.

²⁹ W. Świątkiewicz, Zróżnicowanie społeczne, s.145-146.